

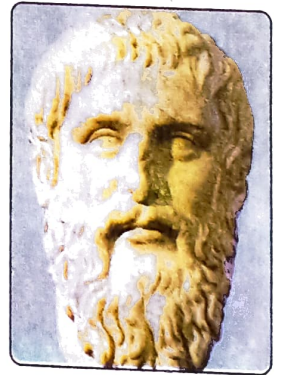
চৰকাৰৰ প্ৰকাৰ বা শ্ৰেণীবিভাগ

মূল আলোচ্য বিষয়

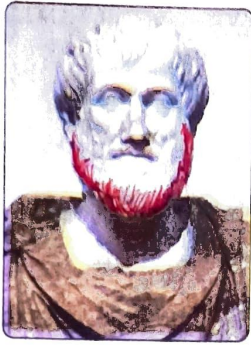
- পৃথিৱীত কি কি ধৰণৰ চৰকাৰ আছে?
- সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ— ইয়াৰ দোষ-গুণ
- ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰ— ইয়াৰ দোষ-গুণ
- এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ— ইয়াৰ দোষ-গুণ
- যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ— ইয়াৰ দোষ-গুণ

২.১ চৰকাৰৰ শ্ৰেণীবিভাগ :

বিশ্বৰ ৰাষ্ট্ৰ তথা চৰকাৰবোৰক বিভিন্ন শ্ৰেণীত ভগোৱা হয়। চৰকাৰৰ চৰিত্ৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ৰাষ্ট্ৰৰ শ্ৰেণী বিভাজন হয়। সেয়েহে কোৱা হয়— চৰকাৰৰ শ্ৰেণী বিভাজন মানেই ৰাষ্ট্ৰৰ শ্ৰেণী বিভাজন। (প্ৰাচীন গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটোৱে চৰকাৰৰ শ্ৰেণী বিভাজনৰ সূচনা কৰিছিল। প্লেটোৰ পিছত এৰিষ্টটলে চৰকাৰক কেইবাটাও শ্ৰেণীত বিভাজন কৰিছিল।) প্লেটো আৰু এৰিষ্টটলে চৰকাৰক শাসকৰ সংখ্যা আৰু লক্ষ্যৰ ভিত্তিত কেইটামান শ্ৰেণীত ভাগ কৰিছিল। জনকল্যাণৰ হকে হোৱা এজনৰ শাসনক ৰাজতন্ত্ৰ (Monarchy), কেইজনমানৰ শাসনক অভিজাততন্ত্ৰ (Aristocracy) আৰু বহুজনৰ বা ৰাইজৰ শাসনক ৰাজ্য ব্যৱস্থা (Polity) বুলি নামকৰণ কৰিছিল। আনহাতে, জনস্বার্থৰ

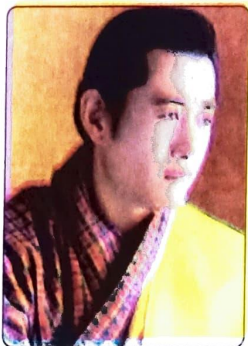
প্লেটো

এৰিষ্টটল

এডলফ হিটলাৰ
এসময়ৰ জাৰ্মানীৰ
একনায়কত্ববাদী শাসক
জন্ম : ২০ এপ্রিল,
১৮৮৯, ব্রুনে, অষ্ট্ৰিয়া
মৃত্যু : ৩০ এপ্রিল,
১৯৪৫, বার্লিন, জাৰ্মানী

জিগমে খেছৰ
নামগিয়েল ৰাংছুক
(ভূটানৰ বজা)
জন্ম : ২১ ফেব্ৰুৱাৰী,
১৯৮০, ভূটান

বিপৰীতে শাসকৰ স্বার্থৰ বাবেহে চলা এজনৰ শাসনক স্বৈৰতন্ত্র (Tyranny), কেইজনমানৰ শাসনক আট্যৰন্ততন্ত্র (Oligarchy) আৰু বহুজনৰ শাসনক গণতন্ত্র (Democracy) বুলি কৈছিল। সেইকালৰ চিন্তাবিদসকলে গণতন্ত্রক ভাল চৰকাৰ বুলি বিবেচনা নকৰিছিল।

যুগ পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে ৰাজতন্ত্র আৰু অভিজাততন্ত্রই ক্ৰমাৎ প্ৰাসংগিকতা হেৰুৱাইছে। বৰ্তমান বিশ্বৰ বেছিভাগ ৰাষ্ট্ৰৰে শাসন ব্যৱস্থা গণতান্ত্ৰিক। ইংলেণ্ড, নেপাল, ভূটান আদি ৰাষ্ট্ৰত ৰজা বা ৰাণী আছে যদিও ৰজাৰ শাসন নচলে। ৰাজ মুকুট পৰম্পৰা ৰক্ষাৰ এটা প্ৰতীকহে। ৰজাৰ হাতত একো ক্ষমতা নাথাকে বাবে এই ব্যৱস্থাক সীমিত ৰাজতন্ত্র বোলা হয়। এইবোৰ ৰাষ্ট্ৰতো গণতান্ত্ৰিক শাসনহে চলে।

আধুনিক যুগত মেৰিয়ত, ব্ৰাইচ, লীককে ধৰি বহুকেইজন পণ্ডিতে চৰকাৰৰ শ্ৰেণীবিভাগ কৰিছে। সেইবোৰৰ ভিতৰত ষ্টিফেন লীককৰ শ্ৰেণী বিভাগ আটাইতকৈ গ্ৰহণযোগ্য বুলি বিবেচিত। লীককে আধুনিক যুগৰ চৰকাৰসমূহক মূলতঃ দুভাগত ভগাইছে— একনায়কতন্ত্র বা স্বৈৰতন্ত্র (Dictatorship) আৰু গণতন্ত্র (Democracy)। এতিয়াও বিশ্বৰ সকলো ৰাষ্ট্ৰৰে শাসন ব্যৱস্থা গণতান্ত্ৰিক নহয়। কিছুমান দেশত এতিয়াও একোজন ব্যক্তিৰ বা এটা ৰাজনৈতিক দলৰ একচ্ছত্ৰী শাসন চলি আছে। এনেকুৱা শাসন ব্যৱস্থাক একনায়কতন্ত্র বোলা হয়। আনহাতে, গণতন্ত্র হ'ল জনসাধাৰণৰ কল্যাণৰ বাবে জনসাধাৰণে চলোৱা শাসন। গণতন্ত্রত সকলো ক্ষমতাৰ উৎস আৰু অধিকাৰী জনসাধাৰণ। আগৰ কালৰ গ্ৰীচ-এথেলত প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্র (Direct Democracy) চলিছিল। জনসাধাৰণে প্ৰত্যক্ষভাৱে শাসনত অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰিছিল। আজিৰ দিনত প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্র বিভিন্ন কাৰণত সম্ভৱ নোহোৱা হৈছে। আধুনিক যুগত গণতন্ত্রত প্ৰতিনিধিৰ যোগেদিয়ে সৰ্বসাধাৰণে শাসনত অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে বাবে এনে গণতন্ত্রক পৰোক্ষ গণতন্ত্র (Indirect Democracy) বোলে। লীককে আধুনিক গণতন্ত্রক সীমিত ৰাজতন্ত্র (Limited Monarchy) আৰু গণৰাজ্য বা প্ৰজাতন্ত্র (Republic)— এই দুটা ভাগত ভাগ কৰিছে। তেখেতে পুনৰ দুয়োটা প্ৰকাৰকে আকৌ এককেন্দ্ৰীয় (Unitary) আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় (Federal), এই দুভাগত ভগাইছে। শেষত এককেন্দ্ৰীয় আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰকো সংসদীয় (Parliamentary) আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় (Presidential), এই দুভাগত বিভক্ত কৰিছে।

বৰ্তমান যুগত পৃথিৱীত জনপ্ৰিয় হৈ পৰা গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰ শাসন ব্যৱস্থাৰ চৰকাৰসমূহক এককেন্দ্ৰীয়, যুক্তৰাষ্ট্ৰীয়, সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় এই চাৰি শ্ৰেণীত ভগোৱা হয়। গতিকে আমাৰ আলোচনাও এই চাৰি প্ৰকাৰ চৰকাৰৰ মাজতে সীমাবদ্ধ হ'ব।

২.১.১ সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ :

বৰ্তমান সময়ত বহু সমাদৃত চৰকাৰ হৈছে সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰ। প্ৰকৃততে কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডলৰ সম্পৰ্কৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি এই চৰকাৰক সংসদীয়

ভাৰতৰ সংসদ ভৱন

পদ্ধতিৰ চৰকাৰ বোলা হৈছে। এই শ্ৰেণী চৰকাৰৰ জন্মস্থান হৈছে ইংলেণ্ড। সেইবাবে এই চৰকাৰক ৰেষ্ট মিনিষ্টাৰ মডেল চৰকাৰ বুলিও কোৱা হয়।)

সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ হ'ল এনেধৰণৰ—

- ১। **দুজন মুৰব্বী :** এই চৰকাৰৰ দুজন মুৰব্বীৰ ব্যৱস্থা আছে। এজন প্ৰকৃত কাৰ্যপালিকা আৰু আনজন নামমাত্ৰ কাৰ্যপালিকা। প্ৰধানমন্ত্ৰীৰ নেতৃত্বত মন্ত্ৰী পৰিষদখন হ'ল প্ৰকৃত কাৰ্যপালিকা আৰু ৰাষ্ট্ৰপ্ৰধানজন (ৰজা/ ৰাণী/ ৰাষ্ট্ৰপতি) নামমাত্ৰ কাৰ্যপালিকাহে।
- ২। **কাৰ্যপালিকাৰ সদস্যসকল বিধানমণ্ডলৰো সদস্য :** এই চৰকাৰত কাৰ্যপালিকা অৰ্থাৎ মন্ত্ৰীপৰিষদৰ সদস্যসকল বিধানমণ্ডলৰো সদস্য।
- ৩। **বিধানমণ্ডল আৰু কাৰ্যপালিকাৰ ওচৰ সম্বন্ধ :** সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বিধানমণ্ডল আৰু কাৰ্যপালিকাৰ সম্পৰ্ক নিবিড়।
- ৪। **মন্ত্ৰীপৰিষদ বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ :** সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত কাৰ্যপালিকা সকলো কাম কৰাৰ বাবে বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ থাকে। বিধানমণ্ডলে অনাস্থা প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিলে মন্ত্ৰীপৰিষদে পদত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য হয়।
- ৫। **মন্ত্ৰীপৰিষদৰ সামূহিক দায়বদ্ধতা :** এই চৰকাৰত মন্ত্ৰীপৰিষদখন সামূহিকভাৱে বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ হয়। মন্ত্ৰীপৰিষদৰ এজন সদস্যৰ ব্যৰ্থতাৰ বাবে সকলো সদস্য দায়বদ্ধ হয়।

সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ গুণ

- ১। সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডলৰ মাজত সু-সম্পৰ্ক আৰু সহযোগিতা থাকে। ফলত যিকোনো সমস্যা আইনৰ সহায়ত সহজে সমাধান কৰিব পাৰি।

- ২। এই চৰকাৰ বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ হোৱা বাবে দেশ আৰু জনগণৰ স্বার্থৰ বিপৰীতে যোৱা কোনো কাম চৰকাৰখনে কৰিব নোৱাৰে।
- ৩। সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত কাৰ্যপালিকাই (মন্ত্ৰীপৰিষদ) স্বেচ্ছাচাৰীভাৱে কাম কৰিব নোৱাৰে। ক্ষমতাত থকা ৰাজনৈতিক দলে যদি স্বেচ্ছাচাৰীভাৱে কাম কৰে তেতিয়া বিধানমণ্ডলে অনাস্থা প্ৰস্তাৱযোগে তেনে চৰকাৰক ক্ষমতাৰ পৰা আঁতৰ কৰিব পাৰে।
- ৪। সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰে জনমতক সদায় গুৰুত্ব দি কাৰ্য সম্পাদন কৰে। অন্যথা বিৰোধী পক্ষৰ কঠোৰ সমালোচনাৰ সন্মুখীন হয়।
- ৫। এই চৰকাৰ নমনীয় চৰিত্ৰৰ। এই চৰকাৰত কাৰ্যপালিকা পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰক্ৰিয়া সহজ।

সংসদীয় চৰকাৰৰ দোষ :

- ১। সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত যদি কোনো এটা ৰাজনৈতিক দলেও বিধানমণ্ডলত সংখ্যাগৰিষ্ঠতা লাভ কৰি চৰকাৰ গঠন কৰিব নোৱাৰে, তেতিয়া মৰ্চা চৰকাৰ গঠিত হয়। মৰ্চা চৰকাৰ অস্থায়ী আৰু যিকোনো সময়তে ৰাজনৈতিক সংকট সৃষ্টি হ'ব পাৰে।
- ২। এই চৰকাৰত মন্ত্ৰীসকল বিভাগীয় কাম-কাজত প্ৰায়েই অনভিজ্ঞ হোৱাৰ বাবে বহু সময়ত আমোলাসকলৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব লগা হয়। ফলত চৰকাৰৰ কাম-কাজত আমোলাসকলৰ প্ৰভাৱ বেছি হয় আৰু চৰকাৰখনে আমোলাতান্ত্ৰিক চৰকাৰৰ ৰূপ লয়।
- ৩। ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ নীতি নথকাৰ বাবে সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত মন্ত্ৰী পৰিষদৰ হাতত বিধায়িনী আৰু কাৰ্যকৰী ক্ষমতা ন্যস্ত থাকে। যাৰ ফলত মন্ত্ৰী পৰিষদে একনায়কত্ববাদী শাসন চলোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকে।
- ৪। এনে শাসন ব্যৱস্থাত দলীয় প্ৰথাই বিশেষ গুৰুত্ব লাভ কৰে। দলবিলাকৰ মাজত থকা অন্তঃকন্দলে ৰাজনীতি বিযাক্ত কৰে আৰু চৰকাৰৰ কাম-কাজৰ ওপৰত বিৰূপ প্ৰভাৱ পেলায়।
- ৫। সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে উত্থাপিত হোৱা অনা এটা অভিযোগ হ'ল— এনে চৰকাৰত বিধানমণ্ডলৰ সদস্যসকল এবাৰ নিৰ্বাচিত হৈ অহাৰ পিছত তেওঁলোকে জনস্বার্থ অৱজ্ঞা কৰিলেও পুনৰ নিৰ্বাচন নহ'লৈকে ভোটাবসকলে কোনো কাৰ্যকৰী ব্যৱস্থা হাতত ল'ব নোৱাৰে। ফলত ভোটাবসকলে তেওঁলোকৰ দ্বাৰা নিৰ্বাচিত প্ৰতিনিধিসকলৰ কুকৰ্ম বহুদিন ধৰি সহ্য কৰিবলৈ বাধ্য হয়।

২.১.২ ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰ :

যি চৰকাৰত ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ নীতিৰ দ্বাৰা কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডল দুয়ো নিজৰ নিজৰ ক্ষেত্ৰত স্বাধীন আৰু য'ত কাৰ্যপালিকা বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ নহয়,

হোৱাইট হাউছ : আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ ৰাষ্ট্ৰপতি ভৱন।

তেনে চৰকাৰকে ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰ বোলে। বৰ্তমান সময়ত ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰৰ অন্যতম উদাহৰণ হৈছে— আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ চৰকাৰ।

ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্যসমূহ এনেধৰণৰ—

- ১। **ৰাষ্ট্ৰপ্ৰধান আৰু চৰকাৰ প্ৰধানৰ মাজত পাৰ্থক্য নাই :** সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ দৰে ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰত ৰাষ্ট্ৰপ্ৰধান আৰু চৰকাৰ প্ৰধান বুলি দুজন ব্যক্তি নাথাকে। ইয়াত ৰাষ্ট্ৰপতিজন ৰাষ্ট্ৰপ্ৰধানৰ লগতে চৰকাৰ প্ৰধানো।
- ২। **ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ নীতি :** ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰত কাৰ্যপালিকা বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ নহয়। দুয়োৰে স্থিতি সম্পূৰ্ণ স্বাধীন। বিধানমণ্ডলৰ সদস্য কাৰ্যপালিকাৰ সদস্য হ'ব নোৱাৰে। সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ দৰে ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰত কাৰ্যপালিকাৰ সদস্যই বিধানমণ্ডলৰ কাৰ্যক্ৰমণিকাত অংশ ল'ব নোৱাৰে।
- ৩। **ৰাষ্ট্ৰপ্ৰধানৰ নিৰ্দিষ্ট কাৰ্যকাল :** ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰত ৰাষ্ট্ৰপতিজন এক নিৰ্দিষ্ট কাৰ্যকালৰ বাবে নিৰ্বাচিত হয়। সংবিধান অৱমাননাৰ দোষত তেওঁৰ বিৰুদ্ধে মহাভিযোগ প্ৰস্তাৱ গৃহীত হোৱাৰ বাহিৰে আন কোনো কাৰণত ৰাষ্ট্ৰপতিজনক তেওঁৰ কাৰ্যকালত পদবীৰ পৰা আঁতৰ কৰিব পৰা নাযায়। এজন ৰাষ্ট্ৰপতিক মহাভিযোগ প্ৰস্তাৱৰ জৰিয়তে ক্ষমতাৰ পৰা আঁতৰ কৰা প্ৰক্ৰিয়া অতি জটিল।
- ৪। **বিধানমণ্ডলৰ নিৰ্দিষ্ট কাৰ্যকাল :** ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰত বিধানমণ্ডলৰ নিৰ্দিষ্ট কাৰ্যকাল শেষ হোৱাৰ আগতে কোনো কাৰণত ভংগ নহয়। ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে বিধানমণ্ডল ভংগ কৰাৰ ক্ষমতা এই চৰকাৰত নাই।

- ৫। কেবিনেট মাথোঁ পৰামৰ্শদানকাৰী গোট : এই চৰকাৰত ৰাষ্ট্ৰপতিক সহায় কৰিবলৈ থকা কেবিনেটখন এটা পৰামৰ্শদানকাৰী গোটহে। ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে কেবিনেটৰ সদস্য (ছেক্ৰেটাৰী/সচিব) সকলৰ পৰামৰ্শ গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য নহয়। কেবিনেটৰ সদস্যসকলৰ কাৰ্যকাল ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ইচ্ছা-অনিচ্ছাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল।
- ৬। অনমনীয় সংবিধান : এই চৰকাৰৰ সংবিধানখন অনমনীয় হয়। সংবিধানখন সহজে সংশোধন কৰিব নোৱাৰি।

ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰৰ গুণ :

- ১। ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰত ৰাষ্ট্ৰপতিজন এটা নিৰ্দিষ্ট কাৰ্যকালৰ বাবে নিৰ্বাচিত হোৱা বাবে আৰু সহজে তেওঁক পদবীৰ পৰা আঁতৰ কৰিব নোৱাৰাৰ বাবে চৰকাৰখন স্থায়ী হয়। ইয়াত বিধানমণ্ডলৰো নিৰ্দিষ্ট কাৰ্যকাল থাকে।
- ২। ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ ব্যৱস্থাৰ বাবে চৰকাৰৰ তিনিওটা অংগই স্বাধীনভাৱে কাম কৰাৰ সুযোগ পায়। উল্লেখযোগ্য যে এই চৰকাৰত 'অৱৰোধন আৰু সন্তুলন' (Checks and balance) নীতি থকা বাবে চৰকাৰৰ কোনো অংগই স্বেচ্ছাচাৰী হ'ব নোৱাৰে।
- ৩। এনে চৰকাৰ জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ বাবে অতি উপযোগী। যিহেতু চৰকাৰৰ প্ৰকৃত ক্ষমতা ৰাষ্ট্ৰপতিৰজনৰ ওচৰত কেন্দ্ৰীভূত হৈ থাকে, গতিকে জৰুৰীকালীন অৱস্থাত অতি সহজে যিকোনো সিদ্ধান্ত ক্ষিপ্ৰভাৱে লোৱাতো সহজ হয়।
- ৪। কাৰ্যপালিকা শক্তিশালী হোৱা বাবে এনে চৰকাৰে দেশৰ ঐক্য আৰু সংহতি সহজে ৰক্ষা কৰিব পাৰে।
- ৫। যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ ৰাজনৈতিক দলৰ প্ৰভাৱৰ পৰা মুক্ত হোৱা বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিজনে কাৰ্য্য সম্পাদন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত সংসদৰ সংখ্যা গৰিষ্ঠতাৰ সমৰ্থনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব নালাগে।

ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰৰ দোষ :

- ১। ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰত ৰাষ্ট্ৰপতিজনক বিধানমণ্ডলে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব নোৱাৰাৰ বাবে চৰকাৰ স্বেচ্ছাচাৰী হোৱাৰ আশংকা থাকে।
- ২। ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ নীতিৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰত কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডলৰ মাজত সহযোগিতা নাথাকে। সামগ্ৰিকভাৱে ই দেশৰ প্ৰশাসনত বিৰূপ প্ৰভাৱ পেলায়।
- ৩। ৰাষ্ট্ৰপতীয় চৰকাৰৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য হৈছে ইয়াৰ অনমনীয় সংবিধান। সংবিধানখন অনমনীয় হ'লে পৰিৱৰ্তিত পৰিৱেশ আৰু পৰিস্থিতিত সংবিধানখন সংশোধন কৰাত জটিলতা আহে।

- ৪। ষাষ্ট্ৰপতীয চৰকাৰত কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানমণ্ডল ভিন্ন ৰাজনৈতিক দলৰ হ'লে ৰাজনৈতিক সংকট সৃষ্টিৰ সম্ভাৱনা অধিক।
- ৫। এই চৰকাৰত মন্ত্ৰীত্ব (ছেক্ৰেটাৰী/সচিব) লাভৰ ক্ষেত্ৰত ব্যক্তিগত আনুগত্যই যোগ্যতা আৰু অভিজ্ঞতাতকৈ অধিক গুৰুত্ব লাভ কৰাৰ সম্ভাৱনা থাকে।

২.১.৩ এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ :

ক্ষমতাৰ কেন্দ্ৰীকৰণ আৰু বিতৰণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি চৰকাৰক এককেন্দ্ৰীয় আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় এই দুই শ্ৰেণীত ভাগ কৰা হয়। যি পদ্ধতিৰ চৰকাৰত সকলো ক্ষমতা একমাত্ৰ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ হাতত কেন্দ্ৰীভূত হৈ থাকে অৰ্থাৎ মাত্ৰ এটা কেন্দ্ৰৰ পৰাই শাসন চলে, তেনে চৰকাৰক এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আখ্যা দিয়া হয়। এই চৰকাৰত শাসনৰ সুবিধাৰ বাবে স্থানীয় প্ৰশাসনিক গোট থাকে যদিও সেইবিলাক সাংবিধানিক নহয়। সেই গোটবিলাক সম্পূৰ্ণৰূপে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ নেতৃত্বাধীন। ব্ৰিটেইন, ফ্ৰান্স, জাপান, ইটালী, নেদাৰলেণ্ড আদি দেশত এই চৰকাৰ আছে।

এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্য :

- ১। **শক্তিশালী কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ :** এনে চৰকাৰত সংবিধানে সকলো ক্ষমতা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ ওচৰত ন্যস্ত কৰে। ফলত ইয়াত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ স্থিতি অতি শক্তিশালী।
- ২। **লিখিত অথবা অলিখিত সংবিধান :** এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰত সংবিধানখন লিখিত বা অলিখিত হ'ব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে ইংলেণ্ডৰ সংবিধানখন অলিখিত আৰু নেদাৰলেণ্ডৰ সংবিধানখন লিখিত।
- ৩। **একক নাগৰিকত্ব :** একক নাগৰিকত্ব এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। যুক্তৰাষ্ট্ৰত থকাৰ দৰে দ্বি-নাগৰিকত্বৰ ব্যৱস্থা ইয়াত নাই।
- ৪। **দুৰ্বল ন্যায়পালিকা :** এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰত আইন সভাৰ প্ৰাধান্য পৰিলক্ষিত হয়। আইন সভাই প্ৰস্তুত কৰা আইন সমগ্ৰ দেশৰ বাবে প্ৰযোজ্য হয় আৰু তেনে আইনৰ ওপৰত ন্যায়িক পুনৰীক্ষাৰ ব্যৱস্থা নাথাকে। আইন সভাই প্ৰণয়ন কৰা আইনক ন্যায়পালিকাই অসাংবিধানিক বুলি ঘোষণা কৰিব নোৱাৰে।
- ৫। **নমনীয় সংবিধান :** এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ সংবিধান সাধাৰণতে নমনীয় হয়। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে নিজৰ প্ৰয়োজনত সংবিধানখন সংশোধন কৰিব পাৰে।

এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ গুণ :

- ১। এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে সমগ্ৰ দেশৰ বাবে একেধৰণৰ প্ৰশাসন ব্যৱস্থা প্ৰয়োগ আৰু কাৰ্যকৰী কৰাৰ বাবে প্ৰশাসন শক্তিশালী হয়। ইয়াত জটিলতা নাথাকে।

- ২। যিহেতু কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰেই সমগ্ৰ দেশৰ শাসন চলায় সেইবাবে যিকোনো ভুলৰ বাবে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ দায়ী হয়। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে স্থানীয় চৰকাৰক নিজৰ ভুলৰ বাবে জগৰীয়া কৰিব নোৱাৰে।
- ৩। এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰত চৰকাৰ পৰিচালনাৰ ব্যয় কম। ফলত উন্নয়নমূলক কামত অধিক ধন ব্যয় কৰাৰ সুযোগ থাকে।
- ৪। জৰুৰীকালীন অৱস্থাত এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ বিশেষ উপযোগী। অতি ক্ষীপ্ৰভাৱে এনে চৰকাৰ যিকোনো অৱস্থাৰ সন্মুখীন হ'ব পাৰে।
- ৫। এনে চৰকাৰৰ সংবিধানখন নমনীয় চৰিত্ৰৰ হোৱা বাবে পৰিৱেশ আৰু পৰিস্থিতি সাপেক্ষে সহজে সংশোধন কৰিব পৰা যায়।
- ৬। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ প্ৰাধান্য থকাত আঞ্চলিক চৰকাৰ আৰু কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ মাজত সংঘাত অথবা বিৰোধৰ সম্ভাৱনা কম। ফলত চৰকাৰখন শক্তিশালী হয়।

এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ দোষ :

- ১। এক বৃহৎ আকাৰৰ ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে এই চৰকাৰ উপযুক্ত নহয়।
- ২। এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰত জনসাধাৰণে সক্ৰিয়ভাৱে দেশৰ শাসন কাৰ্য্যত অংশগ্ৰহণৰ সুযোগ নাপায়। ফলত জনসাধাৰণৰ ৰাজনৈতিক সক্ৰিয়তা কম হয়।
- ৩। এখন মাত্ৰ চৰকাৰ থকা বাবে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ ওপৰত অধিক কামৰ বোজা পৰে। ফলত আঞ্চলিক সমস্যাসমূহে গুৰুত্ব নাপায়। যদিও স্থানীয় প্ৰশাসনিক গোট থাকে তথাপি এই গোটবিলাকে স্বতন্ত্ৰতাৰ অভাৱত সমস্যা সমাধানত ব্যৰ্থ হয়।
- ৪। এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ অধিক আমোলাতাত্ত্বিক। এনে চৰকাৰত আমোলাসকলেই প্ৰকৃততে শাসন চলায়।
- ৫। এককেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ স্বেচ্ছাচাৰী হোৱাৰ আশংকা প্ৰবল। যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ দৰে এনে চৰকাৰত কেন্দ্ৰ আৰু অংগ চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিতৰণ ব্যৱস্থা নথকাত এনে চৰকাৰে নিজ ইচ্ছাৰে শাসন চলায়।

২.১.৪ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ :

এককেন্দ্ৰীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীতধৰ্মী চৰকাৰখনেই হ'ল যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ। এই চৰকাৰত এখন কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ থকাৰ লগতে ভালেকেইখন ৰাজ্য চৰকাৰ থাকে। যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ হ'ল আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ চৰকাৰ। প্ৰকৃততে আমেৰিকাতেই প্ৰথম যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ সৃষ্টি হৈছিল। সেইবাবে আমেৰিকাক 'যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ গৃহভূমি' (Homeland of Federation) বোলা হয়।

যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্য :

- ১। ক্ষমতাৰ বিকেন্দ্ৰীকৰণ : কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু অংগৰাজ্যবিলাকৰ চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ ভাগ-বিতৰণ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য।
- ২। ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ : যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰত চৰকাৰৰ তিনিটা অংগ— কাৰ্যপালিকা, বিধানমণ্ডল আৰু ন্যায়পালিকা নিজৰ নিজৰ কৰ্মক্ষেত্ৰত স্বাধীন। এটা আনটোৰ পৰিপূৰক নহয়।
- ৩। লিখিত আৰু দৃঢ় সংবিধান : যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ সংবিধানখন হ'ল লিখিত সংবিধান। এই সংবিধানখন অনমনীয় অথবা দৃঢ়। এই সংবিধানখন সংশোধন কৰা পদ্ধতিও অতি জটিল।
- ৪। দুই প্ৰকাৰৰ চৰকাৰ : যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰত দুই ধৰণৰ চৰকাৰ থাকে। এবিধ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু আনবিধ ৰাজ্য চৰকাৰ। দুয়োবিধ চৰকাৰৰে নিজা নিজা সংবিধান থাকে।
- ৫। দ্বৈত-নাগৰিকত্ব : যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ থকা ৰাষ্ট্ৰত জনসাধাৰণে দুবিধ নাগৰিকত্ব উপভোগ কৰিব পাৰে। সমগ্ৰ ৰাষ্ট্ৰখনৰ নাগৰিক হোৱাৰ লগতে ইয়াৰ নাগৰিকসকলে বাস কৰা ৰাজ্যখনৰ নাগৰিক হিচাপেও সুকীয়া মৰ্যাদা লাভ কৰে।
- ৬। স্বাধীন ন্যায়পালিকা : যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় শাসন ব্যৱস্থাত এখন স্বাধীন আৰু নিৰপেক্ষ আদালতৰ ব্যৱস্থা থাকে, যিয়ে সংবিধানৰ চৰম কাৰ্যকৰ্তা আৰু অভিভাৱক হিচাপে দায়িত্ব পালন কৰে।

যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ গুণসমূহ :

- ১। যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰত প্ৰতিখন ৰাজ্যই স্বায়ত্ত শাসনৰ সুবিধা লাভ কৰাৰ লগতে এখন বৃহৎ আৰু শক্তিশালী ৰাষ্ট্ৰৰ অংগৰাজ্যও হয়। ফলত আঞ্চলিক স্বায়ত্ত শাসন আৰু জাতীয় একতা দুয়োটাৰে সুবিধাসমূহ লাভ কৰা দেখা যায়।
- ২। ভিন্ন ধৰ্ম, জাতি আৰু ভাষিক গোষ্ঠী বসবাস কৰা এখন বিশাল ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ বেছি ফলপ্ৰসূ হয়।
- ৩। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিভাজনে স্থানীয় তথা ৰাজ্যিক সমস্যাসমূহৰ সমাধানৰ দায়িত্বৰ পৰা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক বেহাই দিয়ে। ইয়াৰ ফলত জাতীয় গুৰুত্ব থকা বিষয়বিলাকত অধিক গুৰুত্ব দিবলৈ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে সুবিধা পায়।
- ৪। যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় শাসন ব্যৱস্থাত ক্ষমতাৰ বিকেন্দ্ৰীকৰণৰ ব্যৱস্থা থকাত অন্তৰ্বিপ্লৱৰ শংকা কম থাকে আৰু কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ স্বেচ্ছাচাৰী হোৱাৰ প্ৰৱণতা নাথাকে।
- ৫। যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ অধিক গণতান্ত্ৰিক। কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিতৰণ তথা বিকেন্দ্ৰীকৰণে সকলোকে গণতন্ত্ৰত অংশলোৱাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে।

নিম্ন সদন (লোকসভা)

উচ্চ সদন (রাজ্যসভা)